

This work is licensed under a
[Creative Commons Attribution 4.0
International License](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

AL DALILI

Bi-Annual, Multilingual (Arabic, Balochi, Brahui, English, Pashto, Persian, Urdu)

ISSN: 2788-4627 (Print), ISSN: 2788-4635 (online)

Project of RAHATULQULOOB RESEARCH ACADEMY,

Jamiat road, Khiljiabad, near Pak-Turk School, link Spini road, Quetta, Pakistan.

Website: www.aldalili.com

Approved by Higher Education Commission Pakistan

Indexing: » IRI (AIOU), Tahqeeqat, Euro pub, MIAR.

TOPIC

عبدالقیوم بیدار نا براہوئی سفرنامہ غاتا پیٹ و پولی جاچ

Research Study of Abdul Qayyum baidar's Brahui Travelogues

AUTHOR

1. Sher Muhammad Sarparah, M.Phil Scholar, Department of Brahui, University of Balochistan, Quetta.
Email: shermohammadsarparah@gmail.com
2. Dr. Abida Baloch, Assistant Professor, Department of Brahui, University of Balochistan, Quetta, Pakistan.

How to Cite: Sher Muhammad Sarparah, & Dr. Abida Baloch. (2023). BRAHUI: عبدالقیوم

بیدار نا براہوئی سفرنامہ غاتا پیٹ و پولی جاچ: Research study of Abdul Qayyum Baidar's Brahui Travelogues. *Al-Dalili*, 5(1), 07–16. Retrieved from <https://aldalili.com/index.php/dalili/article/view/124>

URL: <https://aldalili.com/index.php/dalili/article/view/124>

Vol. 5, No.1 || July–December 2023 || BRAHUI -Page. 07-16

Published online: 02-09-2023

عبدالقیوم بیدار ناہر اہوئی سفر نامہ غاتاپٹ وپولی جاچ

Research Study of Abdul Qayyum baidar's Brahui Travelogues

عابدہ بلوچ²اشیر محمد سرپرہ¹**ABSTRACT:**

Travelogue is a genre in which the traveler describes in writing all the incidents, and observations that occur during the journey. The purpose of this research article is to explore the different aspects of the travelogues written by Abdul Qayyum Bedar. His travelogues reveal the Civilization lifestyle, transactions, culture, social, cultural and historical events of the people of those regions, cities or countries that he has visited as a writer and a tourist. The prominent features of Abdul Qayyum Bedar's travelogues are that he has beautifully highlighted the different aspects of society. In addition, he has also provided historical and geographical information of various countries and regions in his travelogues in an excellent way.

Key words: Travelogues, tourist, traveler, observations, customs, countries, traditions.

انسانی زندگی کا سفر نامہ سفر آں مریک اور سفر زندگی ٹی سر سوبی ناکل آن بھلا زریعے۔ انسانی زندگی آں کہ سفر ناگرج اور اہمیت ارے، ہمو خدر زبان و ادب ٹی سفر نامہ صنف کنا اہمیت اور ضرورت زیات ارے۔ سفر نامہ بیانیہ انداز ٹی نوشتہ مریک، ارٹی سفر نامہ نگار ار ملک ناسفر کیک اور سفر ٹی تینا سخن اٹ خنوکا واقعہ ندرہ اور مشاہدہ غاتے تینا تجربہ، خیال اور احساس تون خونوکا تینک نوشتہ کیک۔ سفر نامہ غاتپٹی جہان نا ڈیھ و خلقت آتا تاریخ، تہذیب، رسم و رواج اور معلوم داری تا خزائنہ خوندی مریک۔ داڑان خواہ ناکاتے چندی وڑنا فادہ غاک دوئی مریرہ۔ اندھن دنیا جہان نا باروٹ معلوم داری تا فراوانی تون اور سفر نامہ غاک راہشون ناہم کاریم کیرہ۔ داکان بیدر سفر نامہ سیاحت تے تالان کنگ ناہم سوب جوڑ مریک۔ دنیا نا ہر ڈیھ اور ارج ٹی سفر کنگ اور سفر نامہ نوشتہ کنگ ناروایت بھاز منگن تے ولے براہوئی زبان و ادب اٹ سفر نامہ نوشتہ کنگ ناہم دنیا نا شون ہلوکا زبان تا مقابلہ ٹی ہمو خس منگن نظر بقک۔ داخاطر ان کہ مسکوئی زمانہ ٹی براہوئی زبان ٹی شاعر یالس سفر کر واک تینا سفر نا حالیت، واقعہ اور مشاہدہ اور آز مودہ غاتے خلقی شاعری، داستان، قصہ شاعنگ، اور مسافری نا احوال نادر و شتم ٹی در شان کرینو۔ سفر نامہ نوشتہ کنگ ناروایت متنے۔

براہوئی زبان ٹی ایلو بھاز نگا صنف آتیاں بار سفر نامہ بھاز وخت آن گڈ نوشتہ ٹی بس۔ پاکستان جوڑ منگ آن گڈ 1950ء نا دھائی ٹی وخت کس کہ براہوئی زبان ٹی اخبار اور سالہ غاتاشینک منگ ناہم مس۔ توہمے کان براہوئی شاعر ادیب اور دانشور اک سفر نامہ ناگرج اور خواست آتا وڑاٹ بھاز جوان گچین اور سفر نامہ نوشتہ کیر۔ اند اپنی آادیب براہوئی سفر نامہ ناسہ معتبر اور پن کس عبدالقیوم بیدار نارے۔ اور فقا شمار براہوئی زبان نا پڑا بڑ پایہ نا ادیب اور شاعر کالم نگار اور سفر نامہ نگار آئیٹی مریک۔ براہوئی زبان و ادب ٹی قیوم بیدار اور سفر نامہ لازم ملزوم خیال مریرہ۔ بیدار سیل اور سواد ناہے کچ شوق تھو کو سفر نامہ نگار کس منگ تون اور اسہ گچین اور

شاعر، ادیب، محقق کالم نگار کس ہم ارے۔ اللہ پاک او فتنے گنج لاجھی تے تسونے۔ براہوئی شاعری او نثر کئی او فقا علمی ادبی کاریمک لکھ ستا تالاح اریر۔ عبدالقیوم بیدار تینا ادبی زند تبا بنائے براہوئی شاعری آن کرینے۔ ولے او فقا مہم جوہانہ طبعیت نازور، سیل و سواد او سیاحت ناشوق او مزاج او فتنے سفر نامہ نگاری نادنیائی بھلوپن و شرف کس تسونے۔ براہوئی زبان و ادب نا پڑ آ او فقا سفر نامہ غاتے بے مٹ او حیثیت کس حاصل ارے۔ گچین او سفر نامہ نگار کس منگ تون او او فقا شخصیت ناچندی شیخ آک اریر۔ بحیثیت شاعر، افسانہ نگار، کالم نگار، ڈرامہ نوشتوک او ٹی وی تون تعلققداری ناسہوب آن براہوئی زبان ٹی دھن او خوانوک کس مفروار او کہ او فقا پین او کشاد آن واخب مفرو۔

سفر او مسافری عبدالقیوم بیدار نازند تبا کسے خاصو شیخ کسے۔ اوچندی سفر تے کرینے۔ او فقا زندگی ٹی ملکی او غیر ملکی تو مکا سفر ک شامل اریر۔ براہوئی زبان ٹی نہ بیرہ دا کہ سفر نامہ نا او لیکو کتاب نوشتوک نا اعزاز او فتنے حاصل ے، بلکن دا وخت اسکان غٹ آن زیات سفر نامہ نا کتاب آک ہم او نا چھاپ مسونو۔ او فقا سفر نامہ او ایلو ادبی شد پارہ خاک 1978ء آن تاہ اینو نا وخت اسکان بھاز نگا ملکی او جہی آ اخبار اور سالہ آتیمی چھاپ مریشہ کرینو۔ بیدار ناسفر نامہ غاتیمی اسٹ تو گچین او اسلوب سیتون سفر نا حالات، واقعہ، تجربہ، مشاہدہ او تاثرات آتا کڑمی ارے، ایلو دا کہ او سفر نامہ ٹی سیل و سواد ی علاقہ، ملک او راج آتا جغرافیہ، رسم و رواج، زند و بود، تہذیب تمدن، ادب، ثقافت، تاریخی او علمی راستی تے آسان او سادہ زبان اٹ در شان کنگ کمال ہضر تھک۔ زبان او بیان خداناترو کو داد کسے، ولے او فقا نوشت ناروانی او ہنہنی تینا مٹ تینٹ ارے۔ او نا تخلیق آتیاں اندازہ مریک کہ نوشتہ کنگ وخت آ او فقا رویہ معروضی مریک۔ بیدار انت کس کہ لکھک تینا خیال او جوزہ غاتے تینا دا غلی احساس تون بھاز ہمت او جرأت ٹی نوشتہ کیک۔ جاگ کس ہم او نا ہیت او گپ آک ہڑ سوک چچوک، مصلحت یا تینے آن کوش تروک خننگپہ کہ ارفتیاں خوانوکا تے بیزاری محسوس مرے دا خاطر ان کہ او تینا خوانوکا تانفسیات ے سرپند مریک، داڑان او فتنے متاثر ہم کیک۔ اندا اسہ گچین او تخلیق کار سینا بھلا کمال مریک۔ فاضل سفر نامہ نگار نا 1995ء آن دا وخت اسکان براہوئی زبان ٹی سفر نامہ ناچار کتاب چھاپ مسونو۔ ارفتمیٹی سیلانی، ایران ناسیل، حرم ناسفر او کانہ نن سیل آوار اریر، او فقا سفر نامہ غاتیمی مشاہدہ او واقعہ غاتا بیان تو او راجی ویل آتا در شانی بھاز زیات کنگانے۔ بیدار ادب نا ایلو شیخ تاوڑ براہوئی سفر نامہ نا پڑانہ بیرہ دا کہ بھلوپن سینا خواجہ اے بلکن او نا گچین آنوشت آتیمی براہوئی سفر نامہ تینا حیثیت ے منسینے۔ داڑے مقالہ ے مرنغنی تیان بچنگ کن او نا کتابی دروشم ٹی شینک مرو کا براہوئی سفر نامہ غاتیا دریائے کوزہ ٹی بند کنگ نامثال گو نڈ جاچ ے پلینہ سیلانی:

”سیلانی“ عبدالقیوم بیدار نا او لیکو سفر نامہ ے۔ ہرا کہ برہوئی زبان ٹی سفر نامہ نا کتابی دروشم ٹی چھاپ مرو کا او لیکو کتاب ے۔ دا سفر نامہ ٹی پاکستان ناصوبہ سندھ ناچندی چنکا بھلا اشار او علمی ادبی ثقافتی ادارہ آتا حوالے گچین او جس او حقیقت سیتون بیان کرینے۔ ہرا 1995ء ٹی براہوئی ادبی سوسائٹی کوسٹہ نا پارہ خان شینک مسونے۔ ایکان گڈ او فقا سفر نامہ نامسے کتاب پین ہم چھاپ

مسو نو۔ اراقیتیٹی ارمیکو سفر نامہ ”ایران ناسیل“ 2012ء، مسٹمیکو سفر نامہ ”حرم ناسفر“، اوچار میکو سفر نامہ ”کانه نن سیل آ“ 2023ء اور اریر۔ عبدالقیوم بیدار تینا چپ او چاگرد آن ندره او تاریخی آراستی تا اوری آن تینا سفر نامہ آتے ردوبند ایک۔ رومانوی او افسانوی رنگ او دروشم تا اوری او ایلوچندی صفت آک او فاسفر نامہ غاتے خوانو کاتا اُست ننا توار جوڑ کیرہ۔ داڑان براہوئی سفر نامہ نگاری ٹی او فاکھو کا سفر نامہ غاتے بھاز کچین او حیثیت کس دوئی ارے۔ تینا سفر نامہ غاتیٹی سفر نامہ احوال تون او اوتدینگو کا وخت او آخوبت ناباروٹ ہم خوانو کاتے معلوم داری فراوان ایک۔ بیدار ناغٹے سفر نامہ غاک داڈول نا جوئی تیٹ بیر یفوک اریر۔ قیوم بیدار ناسفر نامہ نگاری نان فن او تکنیک او اویکو سفر نامہ ”سیلانی“ ناباروٹ براہوئی زبان ناچنی آشاعر، ادیب و سفر نامہ نگار ڈاکٹر عبدالرزاق صابر تینا خیال آتاد رشتانی کے کرسہ دن نوشتہ یک:

”قیوم بیدار ناسفر نامہ براہوئی ادب نا تاریخ ٹی بیرہ اسہ کتاب اس اف بلکن بلوچستان نامتکنا تاریخ، سندھ نامتکنا تاریخ، براہوئی ادب او سندھی ادب نامتکنا انکا او جدید دور نا احوال کل دا کتاب کئی دو بریک۔ بیدار ارا علاقہ و ارا ارا جاگہ آتیا کہ ہناتے یا کہ انت کس کہ خناتے اونفے بیرہ سر سری یعنی اسہ سطحی او نظر سیٹی ہرتے بلکن او فابھاز خوڑ ٹی جاچے ہلنگ تون آوار او ناپس منظر ٹی تمام تاریخ بھاز بیانی ٹی بیان کرینے۔ ڈنکہ آرا تم نن بولان ٹی ڈھاڈرے خوک شافینہ تو اول مہر گڑھ ناھند بریک بیدار تینا سفر نامہ ٹی پاک گدرینگک کہ مہر گڑھ اسہ تاریخی او جاگہ کسے بلکن او تینا بیان ٹی مہر گڑھ نا تمام متکنا تاریخ آن تینا خوانو کاتے معلوم دار یک۔ اندن آرا تم نن ڈھاڈر آن گدرینگکینہ و درخان ناھند ناہیت بریک تو اوڑے بیدار مدرسہ درخان نا تمام تاریخ، حضرت مولانا محمد فاضل درخان نا تینا شخصیت نا پورا تعارف ایک، ہندن سندھ ٹی آرا تم شاہ عبداللطیف نادر گاہ نا ذکر مریک تو اوڑے او سندھی ادب ٹی شاہ لطیف نا مقام و مرتبہ بیان یک۔ او شاہ لطیف بھٹائی نا تمام دورے تینا خوانو کاتے سفیک۔ ہندن آرا سیمینار ٹی نن بشخ ہلکن او نا تمام روئید او فیصلہ غاتے ہم بیدار تینا دا سفر نامہ نا بشخ جوڑ یک۔ یا آگہ وخت نن گل براہوئی نا دعوت آمو ہنجو ڈو نا سیل آکانہ تو اوڑے بیدار بیرہ سر سری نظر ٹی موہن جوڈو ہر پک بلکن نہ بیرہ تینٹ خوڑ ٹی اٹ اسہ اسہ خشت و سیل یک بلکن تینا قاری ہمو دور ٹی ہم دیک ہر اتم کہ موہنجو ڈو دینا اسہ شون ہلو کو آباد و مہذب او شار اس اسکہ“¹

راج او تہذیب نا عکاسی سفر نامہ نا اسہ خاص او بشخ کس مریک۔ تاکہ سفر نامہ ٹی اسہ علاقہ سینا توئی ویش کرو کا مخلوق نازند او بود، رسم و رواج، او ثقافت نا ذکر مف تو او سفر نامہ بیرہ اسہ ڈاری اس خیال مریک۔ قیوم بیدار سفر نامہ نا دا پہلو او انا گرج او خواست آتیاں جو انیکا و اخبے۔ اندا سوبے کے تیناز ہنی او فکری لاجہنی تے کاریم ٹی ہتیسہ ہر اڑے کہ ہناتے ہمو علاقہ او ڈیھ و ڈغار ناراجی، ثقافتی او تہذیبی حالات او واقعہ غاتا اسہ آرات او نقاد سینا حیثیت اٹ جاچے ہلکونے۔ اندن او تہذیبی او ثقافتی مڈی تاد رشتانی کن تینا خیال آتیٹی مثل او وسائت آتا ہم کچین وڑاٹ استعمال کے یک تاکہ خوانو کاتے ہمو علاقہ نا تہذیب و ثقافت آن کچین وڑاٹ معلوم دار کے۔ داڑان خوانو کاک دا محسوس کیرہ کہ او فک سفر نامہ کس خواننگ ٹی افس بلکہ او فک تینٹ دا وخت آمو جاگہ غاساڑی اریر۔ او

اند اندارہ غاتے تیناخن اٹ سیل کنگ ٹی او۔

”سندھ ناچندی علاقہ تہی بود و باش کرو کاہر قوم و ہر مذہب نابندغ رہینگ۔ ہر اسٹ نالیس، رسم و رواج و پولی جتا جتا او فتا زینہ و نیازی تا پتچ و پوشاک ناوڑ و ڈول آک ہم جتا او، سندھ نا بھلا قوم تہی سندھی آن بیدس بلوچ و براہوئی اریر، براہوئی تا گیشتر ضلع دادو، لاڑکانہ، سکھر، نواب شاہ، جیکب آباد، شکار پور، حیدر آباد، شہداد کوٹ، کراچی و چندی پین علاقہ تہی تولوک اریر۔ سندھ نا ریڈنگو کا ایلو قوم تہی ہندو، کوہی، بھیل، کوکڑی، باگڑی، گرگلے، جوگی کوچڑے، مگن ہارنگے، لوڑی، میگھوٹا، پالاری، جوکھیا، جاکھرا، شودا، مندر، گندرا، ونگر او پین پین آوار او۔ داچ قوماک سندھی ثقافت نادر و شم پانگرہ، دا قوماتا منٹ نادر و شم ناند ارہ سندھ میوزیم نا گیلری تہی نشان تنگاسس۔ پاٹ تاکار بگر آک پاٹ تازی آہجاز جو انوفش و نگار جوڑ کریر، داڑے متکنا زمانہ نادر وازی، کھڑکی، تمبہ، تیر و پنجر تیا نقش و نگار کروک تنوک اسور۔ اوپن میوزیم ٹی میش نازان، بسو کو بھٹہ اس جوڑ اس۔ دا بھٹہ ٹی خاخر گھیرہ و ماڑاک میش ناگڑا یعنی دلو، گلکی، دیگ و ایلو زان تے جوڑ کریرہ بسیرہ او فتے باریفنگ آن پد او فتیارنگ کریرہ تاکہ مخلوق معلوم مرے کہ مش نازانک ہم جوڑ مریرہ“²۔

بوگ و شوگ، طنز و مزاح ناچاشنی سفر نامہ نا اوست جسی او، سنینی تے پین زیات کیک۔ ولہ ہمو وخت آمزاح کنگ مرے آراڑے کہ مزاح نا موقعہ مرے۔ بیدس ضرورت آن طنز و مزاح نوشتہ ٹی سکی نادر و شم اینک۔ آرا سفر نامہ نے۔ بے خود او بدرنگ کیرہ۔ عبدالقیوم بیدار بوگ شوگ او مزاح غیر محسوس اندازات کرینے آراخوانو کاتے گچین آ معلوم داری تا فراوانی تون او اور محکک نا مشخونی ہم بشخیرہ۔ ڈنکہ او فک فرید آباد سیمینار ناسرپرست و براہوئی زبان و ادب ناپینی آ شاعر و ادیب محقق و عالم دین علامہ مولانا عبدالقیوم جوہر براہوئی نا باروٹ ادب ناگڑگیس ٹی ڈن نوشتہ کیک:

”وخت اس کہ جمعہ نماز و ارغ ناوقفہ مس، سنگت آک وضو کریر جامع مسجد فرید آباد ٹی نماز خوانگ کن ہنار، مسجد ٹی خواجہ جوہر براہوئی سندھی ٹی تقریر کریرہ معلوم دامتو کہ داہمو شاعرے آرا کہ مشاعرہ ٹی محبوب نازلف او اداتے نازیفک و پد امام جوڑ مریرہ ممبرے سنبھالک“³۔

ایران ناسیل

”ایران ناسیل“ عبدالقیوم بیدار نا رائیو سفر نامہ نے۔ او فتا د اکتب 2012ء ٹی اکادمی ادبیات پاکستان نامک اٹ براہوئی ادبی سوسائٹی نا کڈان چھاپ مسونے۔ فاضل سفر نامہ نگار ہمسائیہ ملک ایران ناچندی و اردو غاتے کرینے۔ او ایران و بھار خورٹی اٹ سیل کرینے۔ دا سفر نامہ ٹی ایران نا انقلاب آن گڈ نادر باری ایرانی مخلوق نایش و تولی او فتا تہذیب و ثقافت، سوچ و فکر نا باروٹ گچین وڑنا معلوم داری فراوان کیک۔ عبدالقیوم بیدار اسہ حقیقت پسند او ادیب کسے۔ تینا دا سفر نامہ ٹی ایران نا اسلامی انقلاب نا وخت آ ایران نا بڑز اوشیف و ہمو وخت نا حالیت آتا باروٹ سرجی اٹ نوشتہ کریرہ ہنارے۔ دا خاطر ان دا سفر نامہ نہ بیرہ معلوم داری تہیٹ

بیریفوک نظر بریک بلکن تینا جندنا فکر او خیال آتے کچین او وڑ سیٹی سفر نامہ ناسخ جوڑ کرینے۔ تاریخی چاہنداری تے خوانو کاتا مونا بیسوںے آرا ئے کچین او سفر نامہ نگار سیکن ضروری خیال کننگرہ۔ ایرانی خلقت او اوغان خلقت ناموازنہء کریمہ دهن نوشته کیک:

”ایران ناسلامی انقلاب ناوخت آشاہ ایران او اونا بندغ آک بھاز کوششت کریر کہ او فک داخرانہ اے پور لرداڑان تینا تاج او ایلو قیتی آگڑا تے دیرو لہ ایران نا انقلابی ورناک او فنادارادہ آتے بے سہب کریر۔ وداخرانہ نارکھہ کریر۔ آگہ او فک دافقار کھہ کتوسہ تو اوغانستان آمبار ہر گڑا گم و گار مسکہ۔ کابل ٹی دنیا نا عظیم انگا عجائب گھر کہ او تینٹی نادر و نایاب، بے مٹ و بے بہا او گڑا تخوک نسر۔ او دے خلقت لئا، کابل و قندھار نا کچین آلا ہیری و کتب خانہ غاک لٹ و پل نادو آن تباہ و برباد مسر۔ ولہ آفرین ء ایرانی قوم ء کہ او فک دا انقلاب ناوخت آک کہ ہر گنڈا آ لٹ و پل خلنگ پلنگ نادور نُس۔ ولہ او فک تینا قومی مال و مڈی، عجائب گھر و دفتر، سیمینار و تھیٹر، اسکول و کالج نا چوماڑی نُسے نسحان رسیفتوس۔ آراڑان پدا انقلابی تے دو بروک آ حکومت ء، ہچو مشکل اس پیش تہو۔“⁴

سفر نامہ ادب نا ہمو صنف اے ہر ائی غٹ صنفاتا خوبیک اور اریر دا خاطر ان دادے اُم الاصناف یعنی صنفاتلمہ ہم پاننگ۔ سفر نامہ او تین تد ادب نا ہمو صنف آک اریر کہ آگہ نوشتوک دافقانی لاہجی تیان واخب مرے تو قصہ او داستان آن زیات خوانو کاتا اُست خوانی تے زیات کننگ چاک۔ قیوم بیدار نا سفر نامہ ایران ناسیل ٹی ایران نامتکنا تہذیب، تاریخ، راج و سیاست تون او ار ایرانی خلقت نا تو لّ او بش او فقا ز ندنا ہر شیخ نُسے مونا ایسوںے آراخوانو کائے بنا آن گڈ سر اسکان تینا پارہ غاچکیرہ۔ او فقا خو خصلت نابار وئٹ نوشته کیک:

”ای آقائے علی رضاء ارفیٹ دانم چڑہ پارے دو نماخ لّ کپ آخرانٹے۔ نما جان جوڑی بیہرہ دو اسکان ء۔ پارے جان جوڑی تون دونابھلو تعلق اس نُسے۔ خاص وڑاٹ چپ دونانٹے کہ آگہ خدا کپ چپ دوخ لّ کے تو دا اُست ننادورہ نا علامت مریک۔ ہندا خاطر ان نن پانہ کہ دوناخ لّ کپ۔ ونم صد ازندہ سلامت مریرے۔ بھاز سال آن پدکنے سامتا کہ ”دست شادردنہ کت“ نا انت مسحت ء۔ بہر حال ایرانی قوم کئی عاجزی، انکساری، واسہ ایلونا خیال و خیال داری تنگ نانا بھاز آخوبیک اریر۔ او نرم مزاج، خوش اخلاق و خوش گفتار او قوم نُسے۔ آرا مہذب آ قوم آتانشانی اے۔“⁵

حرم ناسفر

”حرم ناسفر“ عبدالقیوم بیدار نا مسٹیکو کتاب اے آرا 2022ء ٹی براہوئی ادبی سوسائٹی کو سٹہ نانیمہ آن چھاپ مسوںے۔ دا کتاب ٹی عبدالقیوم بیدار تینا حرم پاک ناچار وار عمرہ او نُسے وار حج ننا مبارک آسفر تارودادے او ار نوشته کرینے۔ حج ننا سفر نامہ غاتا سر حال آک دنیا نا غٹ اے زبان تیبی لس وڑاٹ مریرہ۔ داسفر نامہ ٹی سعودی عرب نا شمار جدہ، مکہ معظمہ، مدینہ منورہ، خانہ کعبہ، صفا مروہ، حجر اسود، مطاف، حطیم، زم زم، منی، میدان عرفات، مزدلفہ، غار حرا، غار ثور، جنت المعلی، روضہ نبی ﷺ، گنبد خضراء، مدینہ منورہ نا تاریخی آسمیت آک، جنت البقیع، جبل احد، حج اور عمرہ نا احکام آک، حجاز مقدس نا حرمین شریفین او دین اسلام نا ایلو مبارک انگا

تاریخی آ مبارک آجاگہ زیارت آتابارو پٹ کچین وڑاٹ بیان کرینے۔ داسفر نامہ نابارو پٹ برابھوئی زبان نادیدب اوسفر نامہ نوشتو ک پر و فیسر حاجی خدادا گل تینا خیال آتے دُن نوشتہ کرینے:

”ہر بندغ نا احساس آک اسہ ایلو آن جتا مریرہ۔ ہر بندغ ناعقیدہ اسہ ایلو آن جتا مریک۔ ہر بندغ نا نظر اسہ ایلو آن جتا مریک۔ دا کل بنا باوجود کل بنا مسخت، حرین شریفین نا حاضری مریک۔ بیدار صاحب ناداسفر نامہ کنے دا خاطر ان ہم دوستے کہ رب پاک کنے آہم مہربان مسونے۔ تینا حبیب سلطان کائنات حضرت محمد ﷺ ناصدقہ اٹ واروارکنے بمعہ آل اولاد تون تینا او تینا حبیب نارحمت دو عالم حضرت محمد ﷺ نادیار نادیدار نصیب کرینے۔ بیدار صاحب ہمو خوش نصیب آ بندغ آیتٹی حساب مریک کہ اودے ہم دا عظیم آ سعادت نصیب مسونے۔ دا کتاب ناخوانگ آن نے تینٹ بیدار صاحب نادا بختاور آسفر نا احوال معلوم دار مورے۔“⁶

سفر نامہ بیانیہ انداز ٹی نوشتہ مریک آرائی مسافر تینا تجربہ او مشاہدہ غاتے ایلو قنکین بیان کیک۔ داردٹ عبدالقیوم بیدار گیشتری فنی لوازمات آتا خیال آتخانے۔ آرا کہ اسہ کچین اوسفر نامہ سیکن فنی لحاظ ٹی ضروری خیال مریرہ۔ قیوم بیدار تینا انداز بیان اٹ تینا خوانوکے مدام تین تون آوار چریک۔ خاص انگا ہیبت دارے کہ اونا سفر نامہ اے خوانگ آن حج یا عمرہ نا مبارک آسفر کن ہنو کا تے گیشتری ضروری معلوم داریک دو بریرہ۔ قیوم بیدار نوشتہ کرینے کہ وخت نس کہ اونا نظر بیت اللہ شریف آ او لیکو وار تہا تو اونا نت کیفیت نس اونا زکرے اودالوز آتہٹ کیک:

”مدان مدان آگام کریا تسبیح خوانسہ بیت اللہ نانیمہ غارای مسون۔ اُسٹ ندادھڑ کو تیز مریرا کرے۔ بیرہ دوی آلبیک اللہم لبیک لا شریک لک لبیک ان الحمد والنعمتہ لک والملک لا شریک لک۔ اے اللہ ای حاضر اٹ نامون آای حاضر مسٹ۔ اے اللہ دا اقرار تون حاضر مسونٹ کہ نے تون کس شریک اف۔ آرا تم کہ اولیکو نظر بیت اللہ شریف آتہا۔ سبحان اللہ ای حیران تے ٹی حیران مچادعا تے گیرام کریٹ۔ دُن لگا کہ مچ آکائنات نا انسان آک اسہ ہند آ مچ مرسا اللہ نادر بار ٹی آہ و فریاد کنگ ٹی او۔ اللہ نا اربیت اللہ اسہ بھلو ماڑی نس مون انگا پوشاک ٹی کنامون آسلوک دامون ایمون آن لکھ آچرخ کنگ، او ای حیران تیٹی حیران خیالاتی ڈھب۔۔۔ ہنداڑ تون حاجی عثمان لہڑی بھل کرے ”کان طواف کین“⁷

سجیدہ مزاح ہم سفر نامہ نا تکنیک تیٹی گنجاہش تھک کہ داڑان سفر نامہ ناچس زیات مریک۔ اگہ مزاح نت ٹی بے نا کچ مرے۔ نہ تو بے موقعہ طنز و مسخرہ نہ بیرہ دا کہ خونو کا تے بیز اریک۔ بلکن سفر نامہ نادر و شمش بے جس او بے خوند مریک۔ قیوم بیدار تینا تاثرات او خیال آتے بھاز جاگہ دُن زیبائی ٹی آوار کرینے۔ آرا خونو کا تا اُسٹ آ لگیرہ۔ او اُسٹ چسی تے ودیفرہ۔ دُنک وخت نس کہ منی ٹی شیطان تے خلنگ نا وخت او تینا سنگت نسے نوٹو هلنگ نا پاکہ سنگت تے اودانت پاکہ۔ اودا موقعہ بلوچستان پنی آقبالی او سیاسی کماش حاجی لشکری نا پر مغز آہیت آتے بیان کر سہ لکھک:

”اول وار بھلا شیطان اے خلکن پدان ار ٹمیکو، مسٹمیکو شیطان اے خلنگ آن پد نندا عمل پور و مس۔ ای تینا او تینا آرائی نا

پارہ خان ہم حساب اٹ گل تے خلکت۔ آراتم کہ نن پیش تمان تو حاجی خدا بخش پارے سلہ بو شیطان تیتون نما فوٹوئے بلیوہ۔ ای پاریت شیطان تیتون اتئیے۔ نی بہ نن تون سیلفی کس جوڑ کہ۔ ہر کس اے معلوم مرے کہ نن دیر ان۔ حاجی لشکری مخپارے۔۔۔ خدا بخش نی سیلفی اے دُن جوڑ پدان شیطان ہم خننگے۔ انتے کہ شیطان ہر وخت نارندٹ اے۔ داڑے نن مخلوق اے سیل کرین۔ حاجی لشکری پارے نم مخلوق اے سیل کبوہمہ جوش وجوزہ تون شیطان اے خلیہ۔ پدان کہ داکان ہنار پدی شیطان اے گیر ام کیرہ۔⁸

کانہ نن سیل آ

”کانہ نن سیل آ“ براہوئی زبان ناپنی آادیب شاعر اوسفر نامہ نگار عبدالقیوم بیدار ناظر امارات ناسفر نارودادے۔ آرا او فتا سفر نامہ غاتاپٹار میکو کتاب اے۔ بیدار ناداد کتاب ارا شیخ ٹی اے۔ اولیکو شیخ ٹی قطر اور ٹمیکو عرب امارات نا حوال اور اے۔ داسفر نامہ 2023ء ٹی براہوئی ادبی سوسائٹی نانیمہ غان چھاپ مسونے۔ 124 پنے غاتیان تالان 31 باب آتئی شیخ کر وک اے۔ سفر نامہ ناگیشتری سر حال آک عربی زبان ناریر۔ دھنکہ ”ابو امور“ ”الشحانیں“ ”أم سعید“ ”الخور“ ”متحف المفقون الاسلامی“ ”قلعہ الجاہیلی“ ”جبل حقیف“ ”او پین پین۔ کتابی دروشم آن مُست داسفر نامہ 18 جنوری 2014ء آن 26 مئی 2014ء اسکان براہوئی اخبار ہفت روزہ ”تلار“ کوئیہ ٹی ۱۲ شیخ ٹی شینک مسونے۔ عبدالقیوم بیدار سیل اوسوادنا بے کچ شوق تخو کو بندغ اے۔ آگہ نن داپان کہ اونا بدن ٹی سیلانی نا روح کس تخو اے توداہیت ردینک مفرو۔ داسوب آن براہوئی زبان ٹی سفر نامہ اے درستی راستی کر فنگ اوسفر نامہ نگار آتاد اصنف آُست خوئی تے زیات کنگ ٹی او فتا بھاز بھلو کرڈ اس اے۔ دا خاطر ان اونا سفر نامہ آتاد دروشم ایلو سفر نامہ غاتیان جتا اوخو انوکاتا اُست چمی تیان بیریفوک مریک۔ عبدالقیوم بیدار ناسفر نامہ لکھنگ ناتینا اسہ انداز اے۔ اور اڑے کہ کاکہ ندرہ غاتے بیرہ زی زی اٹ نظر آن کشیک، بلکن او فتا حاج ہلیہ تینا ڈیہہ نارڈ ہم اورنگ نا کوشت اے کیک۔ دا ڈول نازاتی شوق او جوزہ غاک سفر نامہ نا جس اے پین زیات کیرہ۔ اونا داسفر نامہ قطر او متحدہ عرب امارات نا مخلوق ناتارخ و ثقافت زند و بود رسم و رواج، شوندری او ہسے وطن تیٹ ناملک پاکستان اوبلوچستان نابازانگا علاقہ غاتیان انوکا بندغ آتادار وٹ سرجی اٹ معلوم داری تے فراوان کیک۔ کتاب نا اول سر ٹی سفر نامہ نگار منہ ہیبت ناسر حال ٹی تینا خیال آتاپاشی اے گچین وڑاٹ کرینے۔ ایکان پد بنائی براہوئی زبان و ادب ناپنی ادیب محقق عبدالقیوم سوسن براہوئی انور خان نواب سفر نامہ نابار وٹ تینا خیال آتاد رثانی اے کرینو۔ داسفر نامہ نابار وٹ براہوئی زبان نا ادیب او محقق پروفیسر سوسن براہوئی تینا خیال آتے ”خنی پنی آہم پن“ ناسر حال ٹی دُن نوشتہ کرینے:

”سفر نامہ لکھنگ ناخواست آتاد رٹ آگہ داپاننگہ کہ محترم عبدالقیوم بیدار صاحب اسہ شاعر، او محقق کس منگ تون اور گچین او آرٹسٹ کس ہم اے تورد مفروئے انتے کہ او ٹیلی ویژن ناہر وڈنا پر وگرماتے آن واقفیت تجھ او تینا سفر نا واقعہ غاتے اندن پیش کیک کس پایہ کتاب ٹی پتاتازی آکھنگ آن زیادہ اسکرین اے تصویرری صورت ٹی خننگ ٹی او۔ اندن لگ کہ دا ہیبت او حقیقت آتے تیناخن تاگت چھک (کیرہ) اٹ بلکنے ہسُنے داڑے داخوانگ تون گتتا خننگ او ہیبت آتاد بنگ اٹ مونا بریرہ۔ دافتنے ٹی

تاریخ، ثقافت، دین، ماحولیات، موسمیات، تہذیب، تمدن، وادانیک، دیر اور دیریاک، کھنوی، بینوئی، ادب آداب، رسم و رواج، سنگتی، ایلمی، تین پتینی، مہر و محبت، قدر اور ایٹاک، قربانی، چس، گل و بال، مٹنگ، ویدن تخنگ، اُست ناحب اور بارکنگ ہر احساس و جذبہ ناشان نشان او پھاشی ساڑی ارے۔ اوداغٹ اے میتاتے سادہ، آسان، بسند او تیکیراٹ کرینے۔ ہر اکہ تینے ٹی اسہ بھلو علمی او معلوماتی مڈیس اریر۔ دا اسہ اندو سفر نامہ کسے کہ دادے خوانو کا شاعر، ادیب، محقق، بھلا چنگا، ورننا، نیازی، زرینہ غٹ خوانگ او چس ار فنگ کیرہ۔⁹

قیوم بیدار فطرت تون مہر تخوک او اسہ ترقی پسند و حقیقت پسند او تخلیقکار کسے۔ اسہ سفر نامہ نگار اس منگ تون ہو ار اسہ افسانہ نوشتوک کس ہم ارے۔ دا خاطر ان او نا سفر نامہ ٹی جاگہ جاگہ افسانہ نادر و شہم ہم خنگک۔ او ناہر سفر نامہ ٹی مچٹ بھاز ورننا تا اُست ے باسیفو کاہیت او گپ آک ہم خنگرہ۔ آرا کہ لس و ڈاٹ نادر و ادبی نوشت آنتیٹ ڈکھوک مریرہ یا بھاز کم نظر بریرہ۔ ولہ قیوم بیدار خوانو کا تانفسیات ے پو مریک۔ اتس کہ خنانے او محسوس کرینے، ندرہ غاتے پڑدہ ٹی راست گو نوشتوک نا حیثیت اٹ تینا جوزہ او تاثرات آتے پیش کننگ نا کوششت کرینے۔ خواہ نو کا تے تینا داخلی کیفیت آتیاں ہم آگاہ کیک۔ ڈنکہ او ساحل سمندر آنیازی زرینہ غاتے بیدس حجاب آن سمندر نادر ٹی گوازی نادرہ آتابیان دھن نوشتہ کیک:

”دہی ٹی سیل سواد کن پارک آک جوڑ کننگانو۔ سمندر نا پھناد آنیازی تیکن جتا، چناتیکن جتا اورینہ غاتیکن جتا پارکاک اریر۔ داژان بیدس ساحل سمندر آ بھاز ہند نو جاگہ ارے ہر اڑے نیازی زرینہ بیدس حجاب آن سمندر نادر ٹی گوازی کیرہ۔ آراڑے عرباتے آن بیدس انگریز، پورپین، چینی، فلپائن، انڈین، پاکستانی غرض ہر ملک نا بند غاک دیر ٹی گوازی کیرہ۔ معلوم متوکہ کہ دا اسہ اسلامی اولک سے۔ بلکن آزاد ریاست نا آزاد او ماحول سے۔ سمندر نا پھناد آسلوک آنیازی تا بدن آچنکا چڈی تے آن بیدس پین بیج بلو۔ کس کس نا پروا اے کتوکہ۔ آرا کہ مغربی تہذیب نا ناشانی ے۔ او فخاننگ آن ایمان خطرہ ٹی بریک۔ الامان الحفیظ کر سہ ای حاجی عثمان لہڑی ے پاریٹ ایلیم داکان کان اکہ کس ننے داڑے خنانو نا شرافت نا دستار ریکا تے ٹی کھڈ مرو۔¹⁰“

ماحصل

سفر سرسولی نا بھلا زریرہ ے۔ سفر کننگ او سفر نامہ نوشتہ کننگ نارواج دینا ناہر زبان، تہذیب اور اج ٹی نظر بریک۔ سفر نامہ غاتی جہان نا ڈیھ و خلقت آتا تاریخ، تہذیب، رسم و رواج او معلوم داری تا خزائنہ خوندی مریک۔ سفر نامہ خوانگ آن نہ بیرہ دا کہ جہان نا یلوراج او قوم آتا شون ہلنگ او پدتمنگ ناراز آک پاش مریرہ۔ بلکن انسانی سوچ و فکر او سوچ و رواج ٹی شایہی بریک۔ او خوانو کا تے کن زند نبار وینٹ پوسکو کسرک پاش مریرہ۔ اٹنے کہ سفر نامہ ٹی بیرہ خارجی یعنی پیشین ناخونو کا ندرہ غاتا دشرانی منگ۔ بلکن سیلانی (سیاح) نادا غلی یعنی چند ننا احساس آک ہم آوار مریرہ۔ براہوئی زبان و ادب ٹی سفر نامہ نا اہمیت او ضرورت زیات مر سہ ے۔ اینو براہوئی سفر نامہ نہ بیرہ دا کہ شوق دلچسپی ٹی نوشتہ منگٹی ے بلکن بھلو کچ سیٹی قاری ہم ودی کرینے۔

براہوئی زبان نا پنی سفر نامہ نگار عبدالقیوم بیدار نا سفر نامہ غاتا حاج ے ہلنگ آن گلڈن داپانگ کینہ کہ براہوئی زبان ٹی

سفر نامہ ناصنف اے شوندری ناکسرتیا شاعنگ ناعمل ٹی او فتہماز بھلو کڑدار نس ارے۔ او بر اہوئی ادب ٹی غیر افسانوی ادب نادا صنف آبر اہوئی دور جدید ناسفر نامہ نگار آتاموئے کشوک ہم او فک اریر۔ ننتے کہ اخبار اور سالہ غاتیٹی شینک مروکاسفر نامہ تیان گڈ بر اہوئی سفر نامہ نئے کتاب دروشم تنگ ناچین آعمل نئے او فک رواج تسور۔ بیدار ناسفر نامہ غاتیٹی سفر نا حالات، واقعہ، مشاہدہ، تجربہ، تاثرات، احساس او جوزہ غاک ادبی چاشنی تون ساڑی اریر۔ فاضل سفر نامہ نگار تینا چین اسلوب او کمال فن اٹ چنکو وخت سیٹی بر اہوئی سفر نامہ نئے اسہ مقبول او صنف نس جوڑ کرے، کہ اینو بر اہوئی ادبی دنیا ٹی بیدار او سفر نامہ اسٹ ایلو ناچا ہنداری ناسہوب جوڑ مسر۔ عبدالقیوم بیدار خواہنو کا تار حجان او نفسیات نئے پوہ مر بسہ نوشتہ کرینے۔ او واقعہ غاتے اندھن او انداز سیٹی پیش کرینے ارافتا کہ خوانو کا ک لس وڑاٹ خواہندار اریر۔ ارافتا کہ او اندازہ غاتا پس منظر ٹی خوانو کا ک تینا است ننا توار نئے محسوس کیرہ۔ اندا اسہ چین او تخلیق کار سینا کمال نئے۔ دا خاطر ان او ناسفر نامہ غاتا پین ہم پٹ و پول نا گرج ارے۔ تاکہ ارفتا سفر نامہ غاتا فکری و فنی خوبیک مونا بریر۔

حوالہ غاک

- 1 بیدار، قیوم، ”سیلانی“، بر اہوئی ادبی سوسائٹی، کونہ، 1995ء، پنے 7
- 2 بیدار، قیوم، ”سیلانی“، پنے 94
- 3 بیدار، قیوم، ”سیلانی“، پنے 57
- 4 بیدار، قیوم، ”ایران ناسیل“، بر اہوئی ادبی سوسائٹی، کونہ، 2012ء، پنے 61
- 5 بیدار، قیوم، ”ایران ناسیل“، پنے 122
- 6 بیدار، قیوم، ”حرم ناسفر“، بر اہوئی ادبی سوسائٹی، کونہ، 2022ء، پنے 08
- 7 بیدار، قیوم، ”حرم ناسفر“، پنے 20
- 8 بیدار، قیوم، ”حرم ناسفر“، پنے 142
- 9 بیدار، قیوم، ”کانہ ن سیل آ“، بر اہوئی ادبی سوسائٹی، کونہ، 2023ء، پنے 13
- 10 بیدار، قیوم، ”کانہ ن سیل آ“، پنے 107